Værnepligt

Tilgængelighed 75 år

Det skal du vide, før du starter:

Den værnepligtiges navn, bopæl og ca. år for hans optagelse i lægdsrullen

(eller før 1861 opholdssted et år, hvor han bør stå i rullen).

Søger du oplysninger fra før ca. 1861?

JA

1) Start med at finde ud af, hvilket sogn du er interesseret i. Udfra stednavnet kan du finde sognets navn i **Postadressebogen**, som står i vejledningsområdet.
2) Når du har fundet sognenavnet, slår du op i oversigten **"Lægdsruller - sognefortegnelse og forkortelser"**. Den står i vejledningsområdet under overskriften "**Lægdsruller**" og i selvbetjeningsmagasinets, reol E. Oversigten er ordnet alfabetisk efter sognenavn.
3) Find dit sogn i oversigten. Noter hvilket amt og hvilket lægd, dit sogn hører under på det tidspunkt, som interesserer dig.
4) Slå herefter op på side 5-6 i registraturen: **"Lægdsruller - Gruppefortegnelse og forkortelser "**. Her finder du en oversigt over amterne, hvilke opstillingsgrupper rullerne fra det enkelte amt tilhører samt sidehenvisninger til detaljerede oversigter over de enkelte lægdsrullebind længere fremme i registraturen.
5) Noter opstillingsgruppe, lægdsnummer og bindnummer for den rulle du er interesseret i.
6) Gå ud i selvbetjeningsmagasinet og find den rulle, du skal bruge. Rullerne er opstillet efter gruppe og under hver gruppe kronologisk efter registraturen.

NEJ

1) Start med at finde ud af, hvilket sogn du er interesseret i. Udfra stednavnet kan du finde sognets navn i **Postadressebogen**, som står i vejledningsområdet.
2) Når du har fundet sognenavnet, slår du op i oversigten **"Lægdsruller - sognefortegnelse og forkortelser"**. Den står i vejledningsområdet under overskriften "**Lægdsruller**" og i selvbetjeningsmagasinets, reol E. Oversigten er ordnet alfabetisk efter sognenavn.
3) Find dit sogn i oversigten. Noter hvilken udskrivningskreds og hvilket lægd, dit sogn hører under på det tidspunkt, som interesserer dig.
4) Der er ikke udarbejdet en egentlig lægdsrulleregistratur for tiden efter 1861. Gå derfor dirkete ud i **selvbetjeningsmagasinet** og find den rulle på hylden, som du er interesseret i. Rullerne er opstillet efter udskrivningskreds, og inden for hver udskrivningskreds står rullerne kronologisk.

Specielt for København

I selvbetjeningsmagasinet finder du også lægdsrullerne for København fra den regionale udskrivningsmyndighed fra 1847 og frem. Brug det navneregister, som findes i selvbetjeningsmagasinet reol E. Her kan du finde den værnepligtiges nummer i rullen. Indtil 1902 står personer født udenfor København under deres fødested. Staden København er et helt lægd for sig selv. Efter 1869: 1. udskrivningskreds, 1. lægd.

HUSK altid at tage et gult plastikskilt med dit pladsnummer med ud i selvbetjeningsmagasinet, så du kan sætte det på lægsrullens plads, hvis du tager lægdsrullen med ind på læsesalen.

Landsarkivet for Sjælland, m.m. / 2005 / MD/KR

Udskrivningskredse efter 1870

indtegnet på kort over herreder og amter ca. 1920

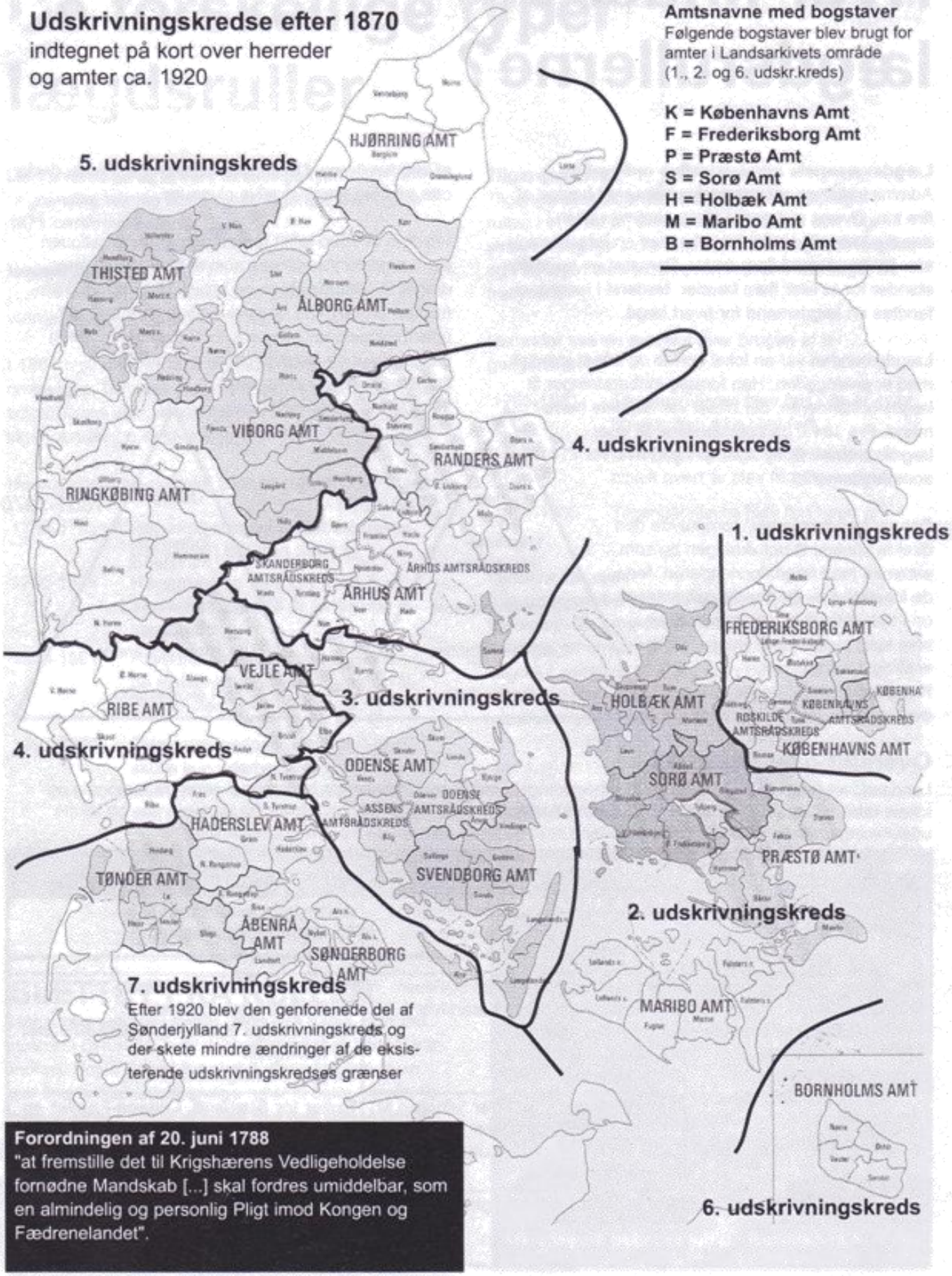

Amtsnavne med bogstaver

Følgende bogstaver blev brugt for amter i Landsarkivets område (1., 2. og 6. udskr.kreds)

K = Københavns Amt
F = Frederiksborg Amt
P = Præstø Amt
S = Sorø Amt
H = Holbæk Amt
M = Maribo Amt
B = Bornholms Amt

7. udskrivningskreds

Efter 1920 blev den genforenede del af Sønderjylland 7. udskrivningskreds og der skete mindre ændringer af de eksisterende udskrivningskredses grænser

Forordningen af 20. juni 1788

"at fremstille det til Krigshærens Vedligeholdelse fornødne Mandskab [...] skal fordres umiddelbar, som en almindelig og personlig Pligt imod Kongen og Fædrenelandet".

Hvor finder du lægdsrullerne?

Lægdsvæsenets administrative opbygning
Administrationen af udskrivningsvæsenet bestod af fire trin. Øverst sad generalkrigskommissæren i danske kancelli. Under ham fandtes en krigskommissær for lægderne i flere amter. Dernæst en lægdsforstander for et eller flere lægder. Nederst i hierarkiet fandtes en lægdsmand for hvert lægd.

Lægdsmanden var en lokal bonde og oftest identisk med sognefogeden. Han foretog indberetninger til lægdsforstanderen, der oftest var lægdets herremand. Fra 1843, da købstæderne fik eget lægdsnummer, fik byfogeden også hvervet som lægdsmand.

Det var lægdsmanden, som havde den direkte kontakt til befolkningen og som, sammen med lægdsforstanderen, førte de lokale ruller. De sendte oplysninger op i systemet til krigskommissæren, som igen sendte dem videre til generalkrigskommissæren i København. Her foregik den overordnede revision og kontrol af lægdsrullerne. De samme oplysninger findes derfor ofte på flere adminstrative niveauer.

I midten af 1800-tallet forandrede administrationen sig. Lægdsforstandernes ansvar blev i 1850 overdraget til retsbetjentene og i stedet for en krigskommissær udnævntes en udskrivningscher for hver udskrivningskreds. Generalkommissærens stilling blev nedlagt og forretningerne overgik til Justitsministeriet og senere i 1914 til Indenrigsministeriet.

1788-1851

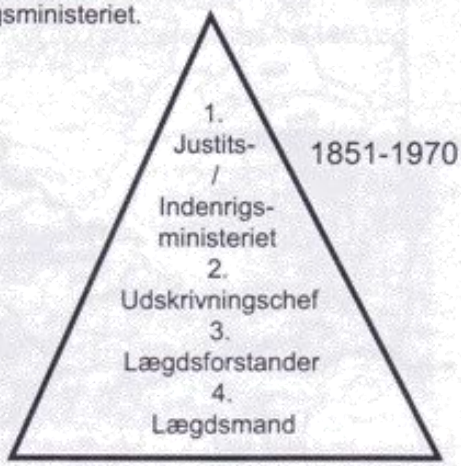

1851-1970

Oversigt over lægdsruller

Landsarkivet har ruller fra de centrale udskrivningsmyndigheder dækkende hele landet samt fra regionale og lokale udskrivningsmyndigheder for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm. Ruller fra de regionale og lokale udskrivningsmyndigheder for det øvrige land skal du finde på et af de tre andre landsarkiver.

Adminstrativt niveau	I hvilket arkiv findes rullerne	Hvordan ser jeg rullerne
1 **Centrale udskrivningsmyndigheder**	- 1851 Generalkommissærens arkiv 1851-1914 Justitsministeriets arkiv 1914- Indenrigsministeriets arkiv	**Ruller hele landet fra 1789** Selvbetjeningsmagasinet
2 **Regionale udskrivningsmyndigheder**	- 1851 Udskrivningsdistriktsarkiver 1851 - Udskrivningskredsarkiver	**Ruller København fra 1847** Selvbetjeningsmagasinet **Ruller øvrige Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm** Udfyld bestillingsseddel
3 **Lokale udskrivningsmyndigheder**	- 1919 Retsbetjentarkiver (afdeling M) 1919 - Politimesterarkiver (afdeling X) Indtil 1850 også amtsstuearkiver og private godsarkiver.	**Ruller for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm** Udfyld bestillingsseddel
4 **Lokale udskrivningsmyndigheder**	Arkiverne er i almindelighed gået tabt.	Arkiverne er i almindelighed gået tabt.

De forskellige typer lægdsruller

Lægdsvæsenet førte flere forskellige typer lægdsruller, nemlig hovedruller, tilgangsruller og fra 1871 omskrevne ruller.

Hovedruller
Hovedruller er fortegnelser over samtlige værnepligtige i et lægd i et givet år.

I 1861 blev det bestemt, at hele rulleføringen skulle omlægges. Det betød, at man reelt afskaffede de hidtidige hovedruller, så der fremover kun skulle føres tilgangsruller og omskrevne ruller.

Herunder ses en oversigt over brugen af hovedruller:

1789-1795*	Hovedruller (også kaldet ekstrasessionsruller) blev ført hvert år.
1795-1849	Hovedrullerne blev ført hvert 3. år. I de mellemliggende år førtes kun tilgangsruller.
1849-1861	Hovedrullerne blev ført hvert 6. år. I de mellemliggende år førtes kun tilgangsruller.
1861-1871	Overgangsperiode. Hovedrullerne skulle kun udarbejdes hvert 10. år, og disse skulle ikke indeholde de sidste fem årgange.
1871	Den sidste hovedrulle

* Dog ofte først fra begyndelsen af 1790erne.

SLETTET FRA RULLEN

Når en person blev slettet (afgik) fra rullen, blev det noteret i den rulle, hvor den værnepligtige senest var indført. Nogle ruller bliver kaldt afgangsruller, men der findes ikke selvstændige ruller til dette formål. En person slettes typisk af rullen, når han nåede ud over den værnepligtige alder, flyttede, blev kasseret, blev fritaget af andre årsager eller døde.

Sletning af rullen er typisk markeret med udstregning eller stempel såsom "slettet" eller "afsked.

Tilgangsruller
Tilgangsruller indeholder dem, der blev optaget i rullen i et givet år, enten fordi de nåede den registreringspligtige alder eller fordi de flyttede til lægdet, og i forvejen stod indskreven i rullen i det lægd, de fraflyttede.

Herunder ses en oversigt over brugen af tilgangsruller:

1795-1861	Tilgangsrullerne blev ført i de år, hvor hovedrullen ikke blev ført.
1861-1871	En overgangsperiode, hvor der principielt hvert år blev ført tilgangsruller.
1871-1956	Tilgangsrullerne blev ført hvert år.

Omskrevne ruller
Alle tilgangsruller blev omskrevet 11 år efter deres tilblivelse. De omskrevne ruller indeholder oplysninger om de værnepligtige, som havde boet i lægdet i samtlige 11 år og som stadig var værnepligtige. F.eks. vil en tilgangsrulle fra året 1897 være omskrevet i 1908.

1871-1956	Omskrevne ruller hvert år.

Efter 1956 føres lægdsrullerne på kort.

SØRULLER

De personer, som blev udset til at gøre tjeneste i flåden, blev optaget i sørullerne. Udskrivningen skete fra de såkaldte sølimitter, d.v.s. de landsogne og købstæder (incl. København), der lå ud til havet. Flådens værnepligtige kom fra de befolk*-ningsgrupper, hvis erhverv var knyttet til søen, d.v.s. sømænd, fiskere og lign. Man skal dog være opmærksom på, at der fra sølimitter også blev udskrevet mandskab til hæren, hvis deres arbejde ikke var knyttet til søen. Frem til 1860 blev de værnepligtige indført enten i lægdsrullen eller i sørullen. Fra 1861 blev alle først indført i lægdsrullen.

Arkivalierne befinder sig på Rigsarkivet >

Hvem blev indskrevet i lægdsrullerne ?

Det har altid været sådan, at kun drenge eller mænd er værnepligtige. Hvilke drenge og mænd der blev optaget i lægdsrullen varierer dog over tid.

1788 - 1848
Før 1848 var det forældrenes stilling i samfundet, som var afgørende for, om man kom til at stå i lægdsrullen. I forordningen af 20. juni 1788 blev det fastslået, at kun bondestanden skulle være værnepligtig. Selv hvis en person flyttede fra land til by, blev han normalt ikke slettet af rullen. Omvendt blev en bybo, der flyttede på landet, heller ikke automatisk værnepligtig. Det blev til gengæld hans sønner. Herkomsten var således afgørende.

Ud over byboer fandtes en række andre undtagelser fra værnepligten - også på landet. På trods af, at forordningen 1788 i adskillige paragraffer definerede, hvem der skulle og ikke skulle være værnepligtige, var der dog en del usikkerhed omkring disse undtagelser. Derfor udsendtes den 8. maj 1829 en forordning, der søgte at løse problemet. Den var dog heller ikke helt klar i sin formulering. Det blev bestemt, at møllere, kromænd og håndværkere på landet skulle sidestilles med den øvrige bondestand,og altså derfor også henregnes til de værnepligtige.

1848-
I 1848 kom Danmark i krig med Preussen. Det blev derfor meget aktuelt, hvem der skulle udskrives. Ved en anordning af 23. september 1848 blev den ikke værnepligtige del af den mandlige befolkning indkaldt. Det blev desuden bestemt, at alle født 1823-25, skulle på session. Få måneder senere, den 12. februar 1849, kom loven om den almindelige værnepligt. Samtidig blev alle mænd, som var født i 1826 eller senere, indkaldt til session. Præster og skolelærere var dog stadig fritaget. De sidste fritagelser forsvandt ved værnepligtsloven af 8. juni 1912.

Hvem var værnepligtige ?

Herunder ser du to skemaer over, hvem der var værnepligtige. Skemaet er dog langt fra udtømmende, da der var mange finurligheder og især før 1829 ofte også usikkerhed om de præcise regler.

1788-1847	Sønner var værnepligtige, hvis faderen var	Sønner var undtaget fra værnepligt, hvis faderen var
1788 - 1829	Født på landet af bondestand. Flyttet til byen fra landet.	Gårdbruger, men ikke selv af bondestand. Adelig Gejstlig Civil embedsmand Bybo, men ikke bondefødt. Degn / skoleholder Substitut*
1829 - 1847	Som ovenfor samt... Møller, kromand eller håndværker, som bestred en næring, der kan sidestilles med bondestandens.	Som ovenfor samt... Godsforvalter Kontorbetjent Skovridder

* En person, der mod betaling stillede som soldat på andres vegne

1848-	Værnepligtige personer	Undtaget fra værnepligt
1848	Alle mænd blev ekstraordinært indkaldt	
1849-1861	Alle ustraffede mænd med dansk indfødsret med fast ophold i det egentlige Danmark	Præster Skolelærere
1861-1869	Som ovenfor	Præster
1869-1912	Som ovenfor	Ingen

FRIHEDSBREV

Personer med frihedsbrev var undtaget fra værnepligten. Fritagelsen skete ved kongelig resolution. I lægdsrullerne anvendes følgende forkortelser for frihedsbreve:

GMS - gammel(gård)mands eneste søn
SMS - syg (gård)mands eneste søn
GBES - gårdbrugerens enkes eneste søn

Desuden kunne følgende få frihedsbrev:
- Gifte husmænd med børn
- Gårdmænd, der havde købt eller fæstet en gård
- Bondestandens sønner, der studerede eller havde taget en akademisk uddannnelse

Oplysninger om frihedsbrev finder du i Danske Kancellis arkiv, 4. Departement, Brevbogen.

Arkivalierne befinder sig på Rigsarkivet >

BØRN UDENFOR ÆGTESKAB

Børn uden for ægteskab skulle aftjene værnepligt efter moderens stand, hvis moderen var ugift. Hvis moderen blev gift eller var enke, var det hendes mands stand, som var afgørende. Hvis en ugift kvinde fødte en dreng i en købstad, var han værnepligtig,

SESSION

Du kan også være heldig at finde arkivalier fra de årlige sessionssamlinger. Hertil blev indkaldt alle, som stod opført i lægdsrullen, og som havde en bestemt alder. Pointen var - som ved sessionerne i dag - at udvælge de værnepligtige, som skulle gøre tjeneste i militæret.

Normalt kom man på session omkring sin 20 års fødselsdag

I udskrivningsdistrikternes eller udskrivningskredsenes arkiver kan du være heldig at finde:
- sessionsforhandlingsprotokoller (med behandling af ansøgninger om fritagelse osv.)
- visitationsprotokoller (lægens bedømmelse af sundhedstilstand og tjenestedygtighed)
- sessionsekspeditionsprotokoller (oplysninger om den enkelte værnepligtige, sundhedstilstand, tjenestedygtighed).

Du skal dog være opmærksom på, at mange arkivalier vedrørende sessioner er gået tabt.

Arkivalierne befinder sig på Landsarkivet, og skal bestilles frem på en **hvid bestillingsseddel >**

Hvornår blev man indskrevet i lægdsrullen?

Oversigten til højre viser, hvornår man blev optaget i lægdsrullen, og hvornår man senest blev slettet. Optagelse i rullen blev regnet efter den såkaldte "lægdsrullealder", dvs. den alder den værnepligtige havde ved året begyndelse. Frem til 1862 var konfirmationen kriteriet for optagelse i lægdsrullen, og derfor kan den nedre grænse for optagelsen svinge en smule. Den øvre grænse viser, hvornår man senest blev slettet. I mange tilfælde blev mændende dog slettet tidligere, eksempelvis når de var i slutningen af 20erne.

Hvis man blev erklæret uegnet til militærtjeneste, eller hvis man af andre grunde blev fritaget, kunne man slettes af rullen, før den øvre grænse var nået. Husmænd og gårdmænd blev ofte stående i rullen, men kunne mod forelæggelse af fæstebrev eller skøde undgå at blive indkaldt til militærtjeneste.

Sidst i 1800-tallet er mønstret for de fleste værnepligtige følgende:

Blev optaget i rullen som 18 årig
Kom på session som 20-årig
Aftjente sin militærtjeneste som 22-årig

Den alder, hvor man stod i rullen

	Nedre grænse	Øvre grænse
1788-1808	0 år	36 år
1808-1849	0 år	45 år
1849-1869	14/15* år	38 år
1869-1912	17/18** år	38 år
1912-	18 år	26 år

* Det år, hvor drengen blev konfirmeret.
** Det år, hvor drengen fyldte 18 år.

SÆRLIGT FOR KØBSTÆDER

Købstæderne var oprindeligt udenfor lægdsinddelingen. Men eftersom mange værnepligtige fra landet flyttede til byen, blev købstæderne i 1843 selvstændige lægd. Før dette år blev tilflyttere registreret i det tilgrænsende landlægd. Eks. blev værnepligtige i København indtil 1833 registreret i Københavns Amts 1. lægd (Hvidovre) og fra 1833-1843 hos krigskommissæren for 1. sjællandske distrikt.

År der driller - ændring af indskrivningsalderen

I 1849 blev der ændret radikalt på indskrivningsalderen. Før 1849 blev alle drenge indskrevet i rullen, når de blev født. Efter 1849 blev drengene optaget i rullen i det indskrivningsår, hvor de blev konfirmeret. Dette skete i reglen i 14/15 års alderen. Samtidig blev det indført, at hvis drengen var af en anden tro og derfor ikke blev konfirmeret, skulle han indskrives i sit 15. år.

Ændringen i indskrivningsalderen betyder, at en masse drenge "forsvinder" ud af rullerne efter 1849. Det skyldes, at alle ikke-konfirmerede blev slettet af rullen. Disse drenge blev så genoptaget efter deres konfirmation eller senest i deres 15ende år.

Eksempel
En dreng født i 1840 er at finde i rullen indtil 1848. I 1849 mangler han.Det skyldes, at han kun er 8 år, da ændringen af indskrivningsalderen træder i kraft. Han genoptages i rullen i 1854/55 ved sin konfirmation.

Et godt tip! Forsvinder din forfader fra rullen i 1849, så prøv rullen det år, hvor han bliver konfirmeret. Finder du ham ikke - prøv så at følge en far eller en bror, da familien kan være flyttet i mellemtiden.

Hvilket bogstav har lægdsrulleåret?

I lægdsrullerne er benyttet bogstaver i stedet for årstal. Når du skal bruge lægdsruller, skal du derfor vide, hvilket bogstav, der står for det lægdsrulleår, som du er interesseret i. Bogstaverne blev genbrugt. Eksempelvis kan bogstavet Q stå for årene 1841, 1866, 1892, 1918 og 1944. Oversigten viser litreringen.

A	B	C	D	E	F	G	H	J	K	L	M	N	O	P	Q	R
1793	1794	1795	1796	1797	1798	1799	1800	1801	1802							
1803	**1804**	**1805**	**1806**	**1808**	**1809**	**1810**	**1811**	**1812**	**1813**	**1814**						
1815	1816	1817	1818	1819	1820	1821	1822	1823	1824	1825						
1826	**1827**	**1828**	**1829**	**1830**	**1831**	**1832**	**1833**	**1834**	**1835**	**1836**	**1837**	**1838**	**1839**	**1840**	**1841**	**1842**
1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867
1877	**1878**	**1879**	**1880**	**1881**	**1882**	**1883**	**1884**	**1885**	**1886**	**1887**	**1888**	**1889**	**1890**	**1891**	**1892**	**1893**
1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919
1929	**1930**	**1931**	**1932**	**1933**	**1934**	**1935**	**1936**	**1937**	**1938**	**1939**	**1940**	**1941**	**1942**	**1943**	**1944**	**1945**

S	T	U	V	X	Y	Z	Æ	Ø
1842	**1834**	**1844**	**1845**	**1846**	**1847**	**1848**	**1849**	**1850**
1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876
1894	**1895**	**1896**	**1897**	**1898**	**1899**	**1900**	**1901**	**1902**
1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928
1946	**1947**	**1948**	**1949**	**1950**	**1951**	**1952**	**1952**	**1953**

Lægdsrulleår - ikke kalenderår

PAS PÅ - for indtil 1843 (bogstav T) er et lægdsrulleår ikke det samme som et kalenderår.

1793-1802: november - oktober, gælder alle ruller
1803-1806: november - oktober, gælder til- og afgang
1803-1806: maj - april, gælder hovedruller
1808-1842: maj - april, gælder alle ruller
Ex: Lægdsrulle J: 1812 = maj 1811 - april 1812
Det betyder, at hovedparten af lægdsrulleåret med litreringen J = årstallet 1812 rent faktisk dækker over 9 måneder i 1811!!!
Lægsåret R: 1842 = maj 1841 - april 1842.
Lægdsåret S: 1842 = maj 1842 - december 1842.
1843- : januar - december, gælder alle ruller
Bemærk desuden, at kalenderåret 1952 fik både bogstavbetegnelsen Z og Æ.

To årstal efter 1871

Efter 1871 er der på ryggen af lægdsrullebindene fra de centrale udskrivningsmyndigheder påført to årstal, eksempelvis 1872 og 1890. Det første årstal (1872) oplyser fødeåret for dem, der er optages i rullen, fordi de har nået den registreringspligtige alder. Det andet (1890) fortæller, hvilket år rullen er ført. Det sidste årstal har betydning, når du skal følge flytninger, da det er dette år, der med bogstavsbetegnelse krydshenvises til.
Læs mere om flytninger i eksempel 5 og 6 >